

L'ETAPA DE PROVISIONALITAT INSTITUCIONAL BORBÒNICA EN ELS MUNICIPIS CATALANS DURANT LA GUERRA DE SUCCESSIÓ (1707-1716)

per JOSEP M.ª TORRAS I RIBÉ

En analitzar l'actuació institucional de Felip V respecte a Catalunya, hom sol posar l'accent en el període posterior a la derrota de 1714, i molt particularment en tota la tasca de gestació i implantació del decret de Nova Planta.¹ Aquesta perspectiva, si bé resulta un tema d'estudi obvi, sovint no té en compte, en canvi, el fet que en diverses ocasions, abans i després de la fatídica data de 1707 en què es produeix l'enfonsament de la resistència valenciana, i sobretot a partir de 1710, en què fracassà la darrera ofensiva aliada sobre Madrid, extensions creixents de la geografia catalana estigueren dominades pels borbònics,² i que en el trans-

1. SANPERE Y MIQUEL, SALVADOR, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, 1905, pp. 398-690. DURAN I CANYAMERES, F., *Catalunya sota el govern dels reis absoluts de la casa de Borbó. Segons documents trets principalment de l'arxiu de l'Audiència de Barcelona*, Barcelona, 1935, 124 p. MERCADER RIBA, JUAN, *La ordenación de Cataluña por Felipe V: la Nueva Planta*. Separata de *Hispania*, XLIII (1951), pp. 257-366. Id., *Els Capitans Generals. El segle XVIII*, Barcelona, 1957, pp. 28-63. Id., *Felip V i Catalunya*, Barcelona, 1968, 451 p. CAMPS I ARBOIX, JOAQUIM, *El Decret de Nova Planta*, Barcelona, 1963, 58 p. TORRAS I RIBÉ, JOSEP M.^a, «La nova ordinació de Catalunya: la Nova Planta» a *Història de Catalunya*, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, IV, pp. 160-177. GAY ESCODA, JOSEP-MARIA, *La gènesi del Decret de Nova Planta*. Separata de *Revista Jurídica de Catalunya* (gener-juny 1982), 94 p.

2. Per exemple, en el transcurs dels anys 1706 i 1707, els exèrcits borbònics arribaren a ocupar extenses zones del Principat, i Barcelona mateix va córrer el perill d'ésser conquerida, per la qual cosa va arribar-se a plantejar la necessitat de la fugida de l'Arxiduc per via marítima, el 25 d'abril de 1706 (ALBERTÍ, SANTIAGO, *L'Onze de Setembre*, Barcelona, 1977², p. 58). En el transcurs d'aquesta mateixa ofensiva bona part del camp de Tarragona caigué en poder dels borbònics, i Reus mateix, a pesar del seu fervor austriacista, no pogué evitar ésser ocupada el 8 de setembre de 1706 (BOFARULL BROCA, ANDRÉS, *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*, Reus, 1961, I, pp. 115-116). En el transcurs de l'any 1709, l'ofensiva borbònica de Noailles ocupà bona part de les comarques gironines, i Banyoles i altres poblacions es rendiren a Felip V (CONSTANS, LUIS G., «Una crònica inédita de la guerra de Sucesión en Gerona» a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, V, 1950, p. 15). També en el transcurs de l'ofensiva borbònica de 1710 les comarques

curs d'aquests anys la política institucional de Felip V respecte a Catalunya no va ésser en absolut rectilínia, sinó extremament vacillant, fins al punt d'incórrer en contradiccions flagrants, les motivacions de les quals són encara avui difícils de precisar exactament. És per això que en aquest article intentarem resseguir l'actuació concreta de les autoritats borbòniques respecte a les diverses contrades del Principat, i cercar una explicació als canvis d'actitud que es poden advertir en cadascuna de les etapes del conflicte.

El primer punt de referència en les intencions de Felip V respecte a les institucions catalanes és necessàriament la seva actuació després de la batalla d'Almansa, disputada el 25 d'abril de 1707, que obria les portes a la submissió dels regnes de València i Aragó. És ben sabut que l'actuació borbònica respecte a aquests regnes va ésser extremament radical, i va representar l'abolició pura i simple de tota la seva estructura constitucional:

«Considerando haber perdido los Reynos de Aragón y de Valencia, y todos sus habitantes por el [delito de] rebelión que cometieron, faltando enteramente al juramento de fidelidad que me hicieron como a su legítimo Rey y Señor, todos los fueros, privilegios, exenciones y libertades que gozaban, y que con tan liberal mano se les había concedido, así por mí como por los Señores Reyes mis predecesores, particularizándolos en esto de los demás Reynos de esta Corona; y tocándome el dominio absoluto de los referidos Reynos de Aragón y de Valencia, pues a la circunstancia de ser comprendidos en los demás que tan legítimamente poseo en esta Monarquía, se añade ahora la del justo derecho de la conquista que de ellos han hecho últimamente mis Armas con el motivo de su rebelión: y considerando también, que uno de los principales atributos de la Soberanía es la imposición y derogación de leyes, las cuales con la variedad de los tiempos y mudanza de las costumbres podría yo alterar, aun sin los graves y fundados motivos y circunstancias que hoy concurren para ello en lo tocante a los de Aragón y Valencia; he juzgado por conveniente (así por esto como por mi deseo de reducir todos mis Reynos de España a la uniformidad de unas mismas leyes, usos, costumbres y tribunales, gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla tan loables y plausibles en todo el Universo) abolir y derogar enteramente, como desde luego doy por abolidos y derogados, todos los referidos fueros, privilegios, práctica y costumbre hasta aquí observadas en los referidos Reynos de Aragón y Valencia; siendo mi voluntad que éstos se reduzcan a las leyes de Castilla, y al uso, práctica

lleidatanes foren ocupades pels borbònics. Sobre aquestes fluctuacions de les zones d'ocupació del Principat pels dos bàndols vegeu l'apèndix cartogràfic publicat per ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre*, ob. cit., mapes II al V.

y forma de gobierno que se tiene y ha tenido en ella y en sus tribunales sin diferencia alguna en nada».³

El document, que no per conegut deixa de tenir un valor de testimoni excepcional de les intencions de Felip V, supera de molt el seu estricte terreny d'aplicació immediata a València i Aragó, els únics territoris considerats militarment segurs pels borbònics en aquells moments, i esdevé al mateix temps una diàfana declaració d'intencions respecte a quin hauria estat el tractament dispensat a Catalunya en cas d'haver-se produït la seva derrota de manera simultània. Els indicis d'aquesta suposició no es desprenen solament del mateix contingut d'aquest decret d'abolició, que en cadascun dels seus apartats és aplicable íntegrament a Catalunya, sinó del fet que immediatament després de l'execució d'aquesta repressió institucional, el mateix any 1707, es va portar a terme també la supressió del Consell Suprem d'Aragó, adjudicant les seves funcions al Consell de Castella, amb la qual cosa Catalunya quedava clarament involucrada ja des de llavors en la nova concepció de l'estat centralitzat ideada pels borbònics, en tallar-se el vehicle fonamental de la governació del país per la monarquia naturalitzada a Castella, que havia estat en vigor des del moment de la unió dels Reis Catòlics.⁴ I aquesta voluntat inequívoca d'involucrar Catalunya en la mateixa repressió institucional de València i Aragó, també tingué ocasió de manifestar-se en el cas de Tortosa, el primer territori català dominat de manera permanent pels borbònics a partir de l'any 1708, i adjudicat provisionalment, a causa dels avatars de la guerra, a la nova organització territorial del regne de València.⁵

3. *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, llibre III, títol III, llei I, p. 13, 29 de juny de 1707. Sobre l'abolició de les llibertats valencianes i aragoneses, i la implantació de les lleis castellanés, cf. REGLA, JOAN, *et alii*, *De les Germanies a la Nova Planta* a «Història del País Valencià», Barcelona, 1975, III, pp. 125-126. BELANDO, NICOLÁS JESÚS, *Historia civil de España. Sucessos de la guerra y tratados de paz, desde el año de mil setecientos hasta el de mil setecientos y treinta y tres*, Madrid, 1740, pp. 316-318. PÉREZ PUCHAL, PEDRO, «La abolición de los fueros de Valencia y la Nueva Planta» a *Saitabi*, XII, 1962, pp. 179-198. KAMEN, HENRY, *La guerra de Sucesión en España, 1700-1715*, Barcelona, 1974, pp. 323-324, 337-340, 371-375. SIMÓ SANTONJA, VICENTE L., *Valencia en la época de los Corregidores*, València, 1975, pp. 13-15. PÉREZ APARICIO, CARMÉ, *De l'alçament maulet al triomf botifler*, València, 1981, pp. 106-113. PESET REIG, MARIANO, «Notas sobre la abolición de los fueros de Valencia» a *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLII, Madrid, 1972, pp. 657-715.

4. En rigor, entre 1705 i 1707 existiren dos Consells d'Aragó, un austriacista i l'altre borbònic, i després de l'abolició d'aquest darrer encara restà teòricament en funcions el de l'Arxiduc fins a l'any 1729, si bé batejat amb el nom de *Consell d'Espanya*. REGLA, *De les Germanies...*, *ob. cit.*, p. 125. DURAN, EULALIA, «Consell d'Aragó» a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 5, pp. 507-508.

5. L'any 1708, en el transcurs de les operacions finals d'ocupació del regne de València, també va caure en poder dels borbònics tota la comarca del Baix Ebre, que comprenia la ciutat de Tortosa, la castellania d'Amposta i la baronia d'Entença. Sobre el tractament imposat a Tortosa, MERCADER ja assenyalava que va

El cas de Tortosa és especialment il·lustratiu, per la seva precocitat, de les intencions de Felip V respecte a Catalunya en matèria institucional. La ciutat de Tortosa havia caigut en poder dels borbònics el 15 de juliol de 1708 després d'un setge que s'havia perllongat per espai de trenta-set dies, en el transcurs de l'ofensiva borbònica iniciada a Almansa.⁶ El que s'esdevingué immediatament després de la capitulació ens és desconegut a causa del desgavell municipal que es va produir, però des de l'origen existeixen indicis clars del canvi d'estil organitzatiu que les noves autoritats pensaven imposar a la ciutat.⁷ I tanmateix, la voluntat de trencament respecte a la legalitat institucional anterior es mostrà explícitament el 20 de febrer de 1709, en què foren convocats els jurats i consellers municipals a les dependències de la casa de la vila, i se'ls desposseí oficialment i amb tota solemnitat dels seus càrrecs i atribucions:

*«En cumplimiento de la real orden todos los dichos jurados, consejeros y demás personas que tubiesen otros empleos cesaren en ellos y entregasen a dicho señor oydor las ynsignias de tales oficios de justicia y ayuntamiento, como con efecto lo executaron con toda resignación [...] y entregaron todas las baras y demás ynsignias que según los oficios de cada uno traían en señal de sus empleos, después de lo qual [...] mandó se saliesen de dicha sala respecto de quedar como quedavan exonerados de los oficios y empleos que antes exerzian».*⁸

Una vegada desposseïts dels seus càrrecs els jurats i consellers del municipi consular, foren llegits els nomenaments reials dels nous regidors i del corregidor, que quedaren investits en el mateix acte dels atributs del govern de la ciutat.⁹

ésser el primer territori català que sofrí l'abolició de les seves institucions tradicionals de govern, però confessava no poder donar precisions sobre la reorganització del seu municipi imposada pels borbònics a causa que «ens manquen estudis sobre aquest particular». (*Felip V i Catalunya, ob. cit.*, p. 395. Id., *Del «Consell de Cent» al ayuntamiento borbónico. La transformación del municipio catalán bajo Felipe V. Separata de Hispania, LXXXII, 1961, pp. 75-76.*)

6. ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre, ob. cit.*, p. 79.

7. Per exemple, resulta il·lustratiu de la voluntat manifesta de trencament respecte a la legalitat anterior, el fet que en lloc de continuar les anotacions en els llibres de deliberacions de l'antic consell, les autoritats borbòniques ordenessin que fos preparat un nou llibre d'actes, «para poner en él todos los acuerdos y demás actos que por la justicia y Reximiento desta dicha ciudad se hubiere de zelebrar», AMTo, *Acuerdos 1709-1715*, f. 13, 20 febrer 1709.

8. A fi que l'acte de traspàs de poders quedés revestit de la màxima solemnitat, es va obligar al jurat en cap cessant, Ignasi Minguilla, que convoqués el municipi en nom del veguer, per donar lectura oficial a la reial ordre de remodelatge institucional (*ibidem*, f. 6v. i 11).

9. Els primers regidors de Tortosa foren Antoni Sentís, Miquel Sentís i Josep Borràs, per l'estament de la noblesa; Tomàs Bioles, Josep Hernández, el doctor Lluís Roche i Josep Pous, per l'estament ciutadà; i Francesc Sentís, Francesc Marco i Joan Baptista Garzia (*ibidem*, f. 8v.). En el cas del corregidor, el titular era el ca-

Advertim, d'entrada, que tot el cerimonial descrit representa la cessació inequívoca de la tradició municipal catalana, i una equiparació pràcticament absoluta al model institucional castellà. No es tractà solament de portar a terme un canvi de persones, com correspondria a un acte de simple depuració política, sinó que el nomenament de regidors en lloc dels antics jurats representà un canvi radical en el concepte de la legitimitat del poder, ja que els nous càrrecs deixen d'ésser de periodicitat anual i d'extracció popular per mitjà del sistema insaculatori, per convertir-se en oficis dependents exclusivament de la discrecionalitat de la monarquia, tal com podem veure expressat en els termes del nomenament del regidor degà, en el qual s'especificà sense cap mena d'eufemisme que el càrrec és concedit atenent únicament el «*real beneplácito*»:

«*Teniendo atención a los méritos y servicios de vos, Dn. Antonio Sentís, mi voluntad es que ahora y durante mi mera y libre voluntad, seáis mi rexidor de la clase de nobles de la ciudad de Tortosa*».¹⁰

Finalment, el nomenament per primera vegada d'un corregidor en terres catalanes, en substitució del tradicional veguer, és un signe inequívoc de la definitiva imposició a Catalunya dels principis de l'absolutisme monàrquic, dels quals, des de la seva introducció a Castella, els corregidors havien estat els més fermes instruments executors.¹¹ I per si quedés cap dubte de les intencions que cal atribuir a aquests canvis institucionals, clarament es fa constar en els nomenaments que són fets atenent a la «*observancia, práctica y estilo de las leies de Castilla*».¹² Podem veure, doncs, que no existeix cap diferència en el tracte imposat a Tortosa pels borbònics respecte al que s'havia executat anteriorment a València o Saragossa, i les declaracions d'intencions de Melchor de Macanaz res-

valler de Coroix (*ibidem*, f. 3v.), però a causa de la seva absència de la ciutat, el càrrec va ésser atribuït provisionalment al regidor Antoni Sentís, que així acaparava al mateix temps els càrrecs de corregidor i de regidor degà (*ibidem*, f. 12-12v.). MERCADER, en analitzar la documentació centralitzada de la Reial Audiència, referida al moment de l'entrada en vigor de la Nova Planta municipal, l'any 1718, expressa algunes discrepàncies amb aquesta informació de les actes municipals; per exemple assenyala l'existència de tretze regidors en lloc dels deu que hem citat (*Del «Consell de Cent...», ob. cit.*, pp. 76-77). Probablement la diferència s'expliqui per nomenaments successius esdevinguts entre 1709 i 1718, dels quals no hem trobat constància documental.

10. AMTo, *Acuerdos 1709-1715*, f. 13v., 20 febrer 1709.

11. DANVILA Y COLLADO, MANUEL, *El poder civil en España*, Madrid, 1886, III, p. 542. FONT RIUS, JOSÉ M., «Las instituciones administrativas y judiciales de las ciudades de la España medieval» a *Anales de la Universidad de Valencia*, XXVI, quadern III (curs 1952-1953, Dret), pp. 98-99. ALBI, FERNANDO, *El Corregidor en el municipio español bajo la monarquía absoluta (Ensayo histórico-crítico)*, Madrid, 1943, p. 25. GONZÁLEZ ALONSO, BENJAMÍN, *El corregidor castellano (1348-1808)*, Madrid, 1970, pp. 204-215.

12. AMTo, *Acuerdos 1709-1715*, f. 12-12v.

pecte a València, de «reglar la ciudad al pie de Castilla»,¹³ són igualment aplicables a Tortosa.

Després d'aquest remodelatge dràstic del municipi de Tortosa sembla produir-se un canvi radical en l'estratègia borbònica, i tot i que són ocupades extensions creixents de la geografia catalana, especialment després del fracàs de l'ofensiva aliada de 1710, en canvi la política seguida en aquesta etapa és de respecte, aparent almenys, a les institucions tradicionals, i àdhuc en molts casos fins i tot foren mantingudes en el poder les autoritats governants fins aquells moments. Un exemple típic de l'actitud vacil·lant i contradictòria del govern borbònic en aquests anys el tenim en el cas del tracte donat en les diverses ocupacions de la zona lleidatana, la més exposada juntament amb Tortosa als avatars de les ofensives militars dels dos contendents a causa de la seva situació fronterera. Els borbònics entraren per primera vegada a Lleida el 10 de novembre de 1707,¹⁴ abans fins i tot que a Tortosa, i el tracte dispensat pel duc d'Orleans al municipi va ésser de respecte als privilegis de la ciutat, si bé portà a terme un remodelatge de les autoritats que ocupaven el govern, els quals foren substituïts per persones addictes a la causa borbònica.¹⁵ Lleida va ésser ocupada novament pels borbònics l'any 1711, i novament també es portà a terme una reestructuració municipal. En aquest cas, però, el tracte dispensat a la ciutat va ésser molt més dràstic que l'any 1707: es portà a terme l'abolició explícita del sistema de consells que caracteritzava el funcionament de l'antiga *paeria*, i es creà en el seu lloc una junta de govern provisional, composta per vint-i-quatre membres entre paers i consellers. Tot i que en l'acta de nomenament se'ls encomanà que «regisen i governassen en la conformitat que antes los antichs Srs. Pahers i Concell General», el que resulta evident és que amb aquesta fórmula semàntica es tractava solament de salvar les aparences, ja que a la pràctica no es tornà a posar mai més en ús el sistema insaculatori, i els nous paers i consellers nomenats per reial decret per formar part de la junta seran mantinguts en els seus càrrecs fins a la presa de possessió dels primers regidors de l'ajuntament borbònic l'any 1719.¹⁶

13. REGLÀ, *De les Germanies...*, ob. cit., p. 125. Tampoc no existeix cap diferència respecte al que s'havia executat a Saragossa: «que cesse en essa Ciudad el gobierno, práctica y estilos, que hasta aquí ha havido, y se establezcan en ella, en todo y por todo, los mismos que se observan y guardan en los demás de estos Reynos de Castilla, sin diferencia alguna» (KAMEN, *La guerra de Sucesión...*, ob. cit., p. 372).

14. ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre*, ob. cit., pp. 73-74.

15. APLL, *Llibre de Concells 1707*, núm. 472, f. 3-3v., 20 novembre 1707. Cf. també PLEYÁN DE PORTA, JOSÉ, *Apuntes de historia de Lérida*, Lérida, 1873, p. 285.

16. APLL, *Llibre de Concells 1707-1715*, f. 16, 15 juny 1711. La junta de govern borbònica era composta per quatre paers, Francesc de Güiu i d'Escolà, Josep Casanoves, Esteve Miret i Francesc Puigcantó, i una vintena de consellers, tots ells nomenats per «*Real beneplácito*»: Baltasar de Riquer, Josep Mallada, Fèlix Casanoves, Ramon de Queraltó, Jaume Claver, Joan Baptista Sabata, Jaume Aran, Macià Roma, Jacint Ribera, Josep Calbís, Josep Gordà, Josep Bealdú, Domènec de Dios,

D'aquestes primeres actuacions borbòniques a Catalunya crida l'atenció per damunt de tot la seva incoherència. Efectivament, després de mesurar les circumstàncies que envoltaren cada una de les etapes de la guerra, res no permet interpretar d'una manera convincent el diferent tracte dispensat a Tortosa i Lleida, a no ser la seva adscripció a diferents fronts de lluita.¹⁷ Aquesta diversitat en el tracte podria explicar-se si representés un canvi en l'estratègia global dels borbònics, per la qual, per exemple, s'hagués previst en un principi un tracte benèvol, que després hauria sofert un enduriment en el cas de Tortosa. Però el problema no presenta en absolut aquests trets de racionalitat, sinó que ens trobem clarament amb una reversió en els plantejaments, que passen de la benevolència en el cas de Lleida l'any 1707, al radicalisme de Tortosa l'any 1709 i novament a una actuació més tolerant a Lleida l'any 1711. I encara seran només dues altres poblacions de la mateixa zona lleidatana, Tàrrega i Balaguer, on es portarà a terme la conversió del municipi consular en junta de govern provisional,¹⁸ ja que gairebé en la totalitat dels altres municipis que anaven caient en mans de les tropes borbòniques en el seu avanç per terra catalana, no solament foren conservades les autoritats tradicionals, sinó que fins i tot va ésser mantingut en funcionament el sistema insaculatori, i en alguns casos, com en el municipi de Girona, va ésser ratificat expressament el seu funcionament pel duc de Noailles en entrar a la ciutat l'any 1711.¹⁹

Són diverses les hipòtesis formulades per intentar trobar explicacions mínimament raonables a aquesta falta de lògica en l'actuació institucional dels borbònics respecte a Catalunya. Soldevila, per exemple, assenyalava com a causa d'aquesta actitud vacil·lant els mateixos avatars de la guerra, i especialment les mostres inequívokes de resistència cata-

Pere Oliver, Joan Paló, Francesc Jover, Domènec Sales, Salvador Oliver, Joan Artigues i Jaume Lamarca. Segons LLADONOSA, aquestes autoritats ocuparen els càrrecs fins al 4 de març de 1719, en què prengueren possessió els definitius regidors borbònics (*Història de Lleida, Tàrrega, 1974, II, p. 603*).

17. L'única explicació mínimament versemblant a aquest diferent tractament podria extreure's del fet que la incorporació de Tortosa al regne de València, en els plantejaments profunds dels borbònics, no hagués estat tan provisional com semblava, obligada pels avatars de la guerra, sinó que s'hagués pensat en la segregació definitiva de Catalunya de tot el territori del Baix Ebre. Una altra possibilitat per explicar aquesta diferència de tracte podria trobar-se en l'equívoc comportament del duc d'Orleans, que sembla que en aquesta època del conflicte feia en certa manera la «guerra pel seu compte», i que fins i tot arribà a tenir contactes amb els aliats com a pretendent a la corona de la monarquia hispànica en cas de trencament de l'aliança entre Felip V i el seu avi Lluís XIV (ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre, ob. cit.*, pp. 81-82). El mateix duc d'Orleans, també, l'any 1707, havia dispensat un tracte tolerant a les institucions aragoneses, i fins i tot havia expressat el seu parer que calia mantenir en vigor els furs aragonesos (KAMEN, *La guerra de Sucesión..., ob. cit.*, p. 372).

18. MERCADER, *La ordenación de Cataluña...*, ob. cit., p. 339. 1d., *Felip V i Catalunya...*, ob. cit., p. 94.

19. AMG, *Manual de Acuerdos 1711*, f. 81v.-82, 3 febrer 1711.

lana en comparació a la precoç rendició de València i Aragó.²⁰ Mercader, per la seva banda, troba ja indicis significatius de moderació dels plantejaments inicials dels borbònics en el diferent tracte dispensat a Aragó respecte a València.²¹ Insistent en aquests mateixos elements de diferenciació, Peset, en un intent d'interpretació global de l'actitud canviant dels borbònics en el transcurs del conflicte, atribueix una especial significació a la pèrdua d'influència del francès Amelot, a partir de 1709, en els cercles propers al monarca.²² En aquestes circumstàncies, és versemblant pensar que una vegada superada la precipitació i el desig d'exemplaritat en la repressió que Amelot i Macanaz havien mostrat en el cas de València,²³ la mateixa experiència devia haver ensenyat que no era recomanable prosseguir a Catalunya l'aplicació indiscriminada del model institucional castellà, la qual cosa ajudaria a entendre, d'altra banda, el tractament extemporani dispensat a Tortosa, precisament a causa de la seva adscripció territorial al regne de València.

Un altre element raonable d'explicació de la moratòria aplicada pels borbònics a la reforma institucional en terres catalanes és que podia venir imposada pel mateix curs de la guerra, en la qual després del ràpid enfonament dels fronts d'Aragó i València, l'avanç borbònic topà amb dificultats creixents en penetrar a Catalunya, que convertien en impensable una victòria militar immediata. En aquestes circumstàncies, en no poder aplicar globalment els nous projectes de reforma institucional, probablement hom devia preferir mantenir en vigor el règim tradicional després dels tempteigs del començament de l'ofensiva de 1707-1708, tant en l'aspecte institucional com en molts casos també pel que fa a les persones, a incórrer en el risc d'haver de modificar successivament l'estructura dels diversos municipis seguint el ritme marcat per l'avanç i retrocés de la línia del front, extraordinàriament irregular durant bona part de la guerra.²⁴ Aquesta realitat, d'altra banda, permet intuir l'existència d'altres elements concomitants, que explicarien també aquesta actuació a partir d'una tàctica perfectament estudiada. Efectivament, diversos autors han assenyalat que aquest diferent tracte dispensat a Catalunya respecte als altres regnes de la Corona d'Aragó, a més de les raons de tipus funcional a les quals ens hem referit, era perfectament calculat, en

20. SOLDEVILA, FERRAN, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963², p. 1187.

21. MERCADER RIBA, JUAN, «Felipe V y la Corona de Aragón» a *Arbor*, LXI, núms. 153-154, Madrid, 1958, p. 68.

22. PESET, *Notas sobre la abolición...*, *ob. cit.*, p. 660.

23. Hom assenjala també que, al marge de les intencions d'Amelot i Macanaz, existiren fortes complicitats i interessos entre la noblesa valenciana, que explicarien el rigor en la repressió institucional executada pels borbònics en aquell regne (PESET, *Notas sobre la abolición...*, *ob. cit.*, pp. 682-693. RUIZ TORRES, PEDRO, «Los motines de 1766 y los inicios de la crisis del Antiguo Régimen» a *Estudios sobre la revolución burguesa en España*, Madrid, 1979, p. 68).

24. Sobre la irregularitat de la línia del front, vegeu l'apèndix cartogràfic publicat per ALBERTÍ, *L'Onze de Setembre*, *ob. cit.*, mapes II al V.

el sentit de jugar a l'equívoc de fer creure als diversos pobles que les institucions del país serien respectades, la qual cosa actuaria com a element de seducció política, i acceleraria objectivament la fi de la resistència.²⁵ Existeixen indicis clars que les autoritats borbòniques jugaren a fons la carta d'aquest equívoc com a propaganda de guerra. Per exemple, s'haurien d'inscriure en aquest context les propostes fetes pel duc de Noailles en nom de Felip V l'any 1711, prometent —bé que d'una manera ambigua— la conservació de les constitucions del país en cas d'una submissió incondicional immediata:

*«El Principado reconocerá en breve una entera tranquilidad, y [...] sus cosas se restablecerán en el mismo estado en que se hallavan antes del año mil setecientos y cinco».*²⁶

A la vista de l'actuació posterior dels borbònics, i fins i tot d'altres esdeveniments coetanis, es fa difícil, però, de creure en la sinceritat d'aquests oferiments, i si més no existeix un contrast absolut en l'actuació borbònica, fins i tot en aquesta tàctica de seducció benèvola dels catalans, respecte a la que havia executat en circumstàncies pràcticament idèntiques Felip IV, en trepitjar per primera vegada terra catalana en plena guerra dels Segadors. Efectivament, Felip IV havia entrat a Lleida el 21 d'agost de 1644, i una de les seves primeres actuacions va consistir a jurar solemnement les constitucions de Catalunya i prometre el perdó dels catalans.²⁷ En canvi, res d'això no s'esdevé en la primera ocupació borbònica de Lleida l'any 1707, i tot i que, com hem vist, varen respectar-se aquella vegada els privilegis municipals en vigor, significativament el ceremonial de nomenament de les primeres autoritats borbòniques va estar voltat de signes evidents de coacció, que en res permetien fer-se il·lusions sobre les intencions finals dels nous governants, i resultaven en

25. BOFARULL Y BROCA, ANTONIO DE, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, Barcelona, 1876-1878, x, p. 205. MERCADER, *Els Capitans Generals...*, ob. cit., p. 18.

26. AMG, *Manual de Acuerdos 1711*, f. 79, 3 febrer 1711.

27. Felip IV, el 21 d'agost de 1644, va jurar solemnement a la catedral de Lleida «guardar y observar inviolablement a esta ciudad de Leyda, pahers, universitat y singulars y a tots los habitants y poblats en ella y lochs de la contribució, y aixís mateix al capítol y clero de la Seu de dita ciutat y a la universitat del estudi della y singulars dells, los Usatges de Barcelona, constitucions de Catalunya, capítols y actes de cort y tots y cada un privilegis, libertats, immunitats, gracies, concessions, donacions, costums y usos escrits y no escrits otorgats a dita ciutat y singulars y pobladors de ella y altres qualsevol dels dessus dits per los serenissims senyors Reys de gloriosa memoria y genitors de Vostra Magestat, en aquella forma y manera y ni mes ni menys que los senyors reys predecessos ho feren en sos temps». Transcrit dins l'obra de MELO, FRANCISCO DE; TIO, JAIME, *Historia de los movimientos y separación de Cataluña, y de la guerra entre la majestad católica de D. Felipe el IV, rey de Castilla y de Aragón, y la diputación general de aquel Principado*, Barcelona, 1981, pp. 259-260. Cf. també BOFARULL, *Historia crítica...*, ob. cit., VIII, p. 142. SANABRE, JOSÉ, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, p. 259.

canvi prou indicatives del nou clima de submissió política que hom pretenia imposar en la governació del país.²⁸

Tanmateix, però, el veritable abast de les intencions de Felip V respecte a Catalunya només queda explícitament de manifest si abandonem el marc dels avatars de la guerra i de l'actuació directa dels borbònics sobre les diverses contrades del país, i ens endinsem en l'anàlisi de la documentació que s'ha conservat sobre els projectes concrets del tracte que calia dispensar a Catalunya una vegada sotmesa per les armes. En aquesta valoració, per exemple, ja l'any 1708 diversos testimonis del camp borbònic expressaven la seva convicció que les constitucions catalanes serien irremeiablement abolides, sense cap mena de contemplació.²⁹ I efectivament, pel que sembla, els projectes en aquest sentit anaven sent elaborats mentre durava la guerra. Coneixem en detall, per exemple, el pla elaborat per Melchor de Macanaz el gener de 1713, però és probable que n'existissin d'altres de semblants de data anterior. Macanaz, en una llarga argumentació, exposava un projecte perfectament articulat dels principis teòrics i de l'aplicació pràctica de la repressió institucional que calia executar a Catalunya:

- «*Por efecto de la rebelión y conquista de Cataluña [...], todos sus fueros y privilegios quedan derogados, y no hay más ley, fuero ni privilegio que la voluntad del Rey*».
- «*Todos los privilegios particulares, tanto de comunidades como de las ciudades, villas y lugares, por qualquier título que hayan sido concedidos, quedan también extintos*».
- «*Todos los oficios de República [y] justicia [...] que el Principado y sus comunidades [...] podían antes proveer, o gozaban por merced especial, o en otra qualquier forma, quedan también en la Corona, y a disposición de S.M.*».
- «*Convendrá, cuando se haya de regir aquel Principado, igualarlo lo más que se pueda en todo a los reinos de Aragón y Valencia, y bajo las mismas reglas que para éstos se han notado*».³⁰

Advertim que aquestes previsions de Macanaz contrasten de manera radical amb la política atemperada que s'havia executat en les diverses

28. Per exemple, els nous paers borbònics foren compellits públicament, en l'acte de la seva possessió, a exterioritzar el seu acatament al nou règim amb els crits de «viva Phelipe Quinto», APLL, *Llibre de Concells de 1707*, núm. 472, f. 3-3v., 20 novembre 1707. Cf. també PLEYÁN, *Apuntes de historia...*, *ob. cit.*, p. 285.

29. LÓPEZ DE MENDOZA, AGUSTÍN, *Historia de las guerras civiles de España, desde la muerte del señor Carlos II, que sucedió el 1 de noviembre de 1700, distribuida en ocho libros por los mismos años, regulados hasta el de 1708*, Zaragoza, 1882, p. 62.

30. Argumentacions de Melchor de Macanaz contingudes en el «Informe dado al rey sobre el gobierno antiguo de Aragón, Valencia y Cataluña». Reproduït per MALDONADO MACANAZ, JOAQUÍN, *Regalías de los señores Reyes de Aragón*, Madrid, 1879, pp. 1-25.

contrades del país fins aquell moment, i mostren clarament que una cosa era la moratòria condicionada per l'evolució de la guerra, i una altra de molt diferent els projectes sobre el que s'executaria finalment, una vegada obtinguda una victòria militar indiscutible. En aquest cas se preveia que no serien respectades ni les constitucions generals ni els privilegis particulars de cap població, i es reorganitzaria el govern general del Principat seguint estrictament el model executat a València i Aragó. I cal tenir ben present que aquestes previsions de repressió institucional extremada no eren solament atribuïbles a la severitat de Melchor de Macanaz, sinó que venien avalades pel mateix Felip V en persona, i el seu plantejament obsessiu de la repressió que calia executar contra els catalans tingué ocasió de manifestar-se en tota la seva intensitat en el transcurs de les negociacions de pau amb Anglaterra. Robert Sutton, lord Lexington, ambaixador anglès davant de la cort de Madrid des de 1712, explicava, per exemple, que en el transcurs de les negociacions el rei li havia dit que «*mejor dimitiría su corona que conceder a los catalanes sus privilegios*». ³¹ Conseqüent amb aquests propòsits, els projectes concrets de repressió elaborats per Felip V per quan es produís la rendició de Barcelona eren certament extremats, tal com es pot apreciar en les ordres donades al mariscal duc de Berwick el 19 de juní de 1714. Sobre el paper almenys, els catalans havien d'ésser tractats, en cas de no rendir-se immediatament, amb un rigor inusitat, que en la previsió d'haver-se d'arribar a l'assalt de Barcelona per les tropes borbòniques, si s'acomplia aquest projecte, el tracte dispensat a la ciutat havia de ser tan o més extremat com el que s'havia executat a Xàtiva l'any 1707. ³² Naturalment que si aquestes eren les previsions pel que fa a les persones i béns, era illusori esperar condescendència de cap tipus en el que respecta a la conservació de les institucions d'autogovern:

«*En quanto a la forma de gobierno que se [h]a de dar a la Ciudad, la reglareis y pondreis inmediatamente en el mismo pie y planta que el de Castilla, y sin la menor diferencia ni distinción en nada*». ³³

Aquestes ordres de repressió dictades per Felip V eren tan exorbitants que provocaren fortes disconformitats i tensions en el si del mateix bàndol borbònic. Per exemple, el mariscal duc de Berwick, comandant en cap de les forces que assetjaven Barcelona i a qui anaven destinades les instruccions de Felip V, les jutjà manifestament contraproductes respecte a la finalitat intrínseca de la guerra, que era per damunt de tot aconse-

31. SANPERE, *Fin de la nación catalana, ob. cit.*, pp. 26-27.

32. Cf. la reproducció del document íntegre en SANPERE, *ibidem*, pp. 398-399.

33. *Ibidem*, p. 399.

guir una capitulació ràpida de Barcelona.³⁴ També Jean Orry, conseller de Felip V en qüestions financeres i un dels principals inspiradors de les reformes fiscals imposades posteriorment a Catalunya, va manifestar en dues ocasions les seves discrepàncies respecte als projectes de repressió extremada elaborats pel rei.³⁵ De totes maneres, van ésser indubtablement les fortes crítiques de Lluís XIV al seu nét les que devien tenir un efecte realment dissuassori respecte a les primitives intencions de Felip V,³⁶ ja que al cap de poc temps, el 29 de juliol de 1714, aquest va dictar unes noves instruccions per a la capitulació de Barcelona, en les quals es contenien notables modificacions respecte a les exigències originals en matèria de reforma institucional:

*«No se hará cuestión ni de privilegios ni de usajes, revocando al efecto el artículo de mis órdenes por el cual os había prescrito someterlos a las leyes de Castilla, conveniendo con vos que es preferible reservarme la libertad de someterlos a los reglamentos que juzgase convenientes a mis intereses, debiendo a este efecto abandonarse a mi discreción; son mis pueblos; así deben creer que mis intenciones no han sido jamás las de destruirles, que yo no les llevo a la extremidad que por haberme ellos obligado, y que cuando por su sumisión y fidelidad se ganen mi confianza, yo les concederé por gracia lo que no pueden esperar de mi justicia».*³⁷

34. *Ibidem*, p. 399.

35. *Ibidem*, p. 445.

36. La transcripció i traducció que fa SANPERE de les recomanacions de Lluís XIV al seu nét, és la següent: «Aun cuando merezca esta ciudad ser castigada, creo que es de vuestro interés moderar la severidad que queréis usar con sus habitantes, pues aun cuando sean vuestros súbditos, debéis tratarlos como a padre y corregirlos sin perderlos [...]. Bien habrá dentro de la ciudad un buen número de habitantes cuya fidelidad a vos no se ha entibiado nunca, habiendo sólo sido oprimidos por la insolencia; y sin embargo, los envolvéis con los rebeldes, y perecerán juntos como subsistan las órdenes que habéis dado al mariscal de Berwick. Os aconsejo, pues, que le concedáis más libertad de la que le habéis dado, y os ruego que creáis mi opinión como fundada en la experiencia» (*ibidem*, p. 340). Sobre aquestes relacions entre Lluís XIV i Felip V, cf. també BAUDRILLART, A., *Philippe V et la Cour de France*, París, 1890, I, pp. 642-654.

37. Transcrit per SANPERE, *Fin de la nación catalana*, ob. cit., p. 447. Tot i el canvi de to evident d'aquesta instrucció respecte a les precedents, encara va merèixer fortes crítiques, per la seva inoportunitat i rigor innecessaris, tant de Berwick com del mateix Lluís XIV, el qual va reconvenir novament el seu nét sobre les seves intencions, l'1 d'agost de 1714: «Siéntome obligado por las mismas consideraciones (anteriores) [...] a pedirlos todavía, y con toda diligencia, que permitáis al mariscal de Berwick el que reciba a los de Barcelona a una razonable capitulación. [...] Estoy muy lejos de proponeros que les devolváis sus privilegios, pero concededles su vida y todos los bienes que les pertenezcan, tratadles como súbditos a los cuales estáis obligado a conservar y de quienes sois padre y a quienes no debéis destruir». Transcrit i traduït per SANPERE, *ibidem*, p. 450.

A la vista d'aquest conjunt de testimonis sobre els tempteigs que s'executaven entre els màxims dirigents del bàndol borbònic sobre el tracte a què havien d'ésser sotmesos els catalans després de la seva rendició, queda perfectament palès que la moratòria que s'anava mantenint respecte a les institucions catalanes —vegueries, batllies i municipis—, era per damunt de tot un recurs al servei de l'estratègia militar, tendent a suscitar suficients expectatives d'un tracte benèvol perquè la resistència catalana no es convertís en irreductible a cada contrada del país, la qual cosa hauria convertit la guerra en inacabable.

Naturalment que després de l'11 de setembre de 1714, una vegada consumada la victòria de les armes borbòniques amb la capitulació de Barcelona, la ficció d'aquesta ambigua tolerància que s'havia viscut en extenses zones de Catalunya, i les remotes esperances que aquest tracte podia haver suscitat sobre preservar en alguna mesura les llibertats i institucions d'autogovern, quedaren definitivament decebudes. Amb el triomf a la mà, el mariscal duc de Berwick, primer capità general de Catalunya i comandant en cap de les forces d'ocupació, es negà d'entrada a tenir cap tracte amb els representants de les institucions catalanes que li demanaren audiència el 13 de setembre, i segons Sanpere i Miquel sel's tragué del damunt amb la menyspreadora afirmació que «no coneixia l'existència de cap mena de Diputació», i «que s'entornessin per on havien vingut»,³⁸ i al cap de dos dies, el 15 de setembre, eren nomenats ja els components de la «Junta de Administradores» i de la «Real Junta Superior de Justicia y Gobierno», institucions que havien de regir respectivament la ciutat de Barcelona i el Principat de Catalunya en aquesta primera etapa de la governació borbònica.³⁹ Finalment, el 16 de setembre, Generalitat i Consell de Cent, principals exponents de les institucions d'autogovern catalanes, i puntals decisius de la darrera resistència, foren abolides sense cap mena de contemplació per part de les noves autoritats. Centrant-nos en el cas del municipi, seguint les instruccions de Berwick, els consellers de Barcelona foren convocats a la casa de la ciutat per José Patiño, el flamant president de la «Real Junta Superior de

38. *Ibidem*, p. 619.

39. La «Junta de Administradores» de Barcelona estava formada per Antoni de Sabater i Copons, marquès de Benavent; Francesc de Junyent i de Vergós, Joan d'Alós i Rius, Lluís Bru i Cauta, Francesc de Copons i de Grimau, Raimon de Gorgot, Francesc de Cardona i de Vidal, Ignasi de Rius, Josep Antic, Esteve Serra i Vileta, Geroni Sellarés, Honorat Pallejà i Riera, Francesc Fornaguera i Alós, Josep Graells i Par, Jeroni de Mascaró i Llusàs, i Onofre Montsalvo. Transcripció del decret de nomenament en DURAN I CANYAMERES, *Catalunya sota el govern dels reis absoluts...*, ob. cit., p. 319. La biografia dels nous càrrecs municipals es troba en MERCADER, *Del «Consell de Cent»...*, ob. cit., pp. 25-31. Id., *Felip V i Catalunya...*, ob. cit., pp. 347-352. La «Real Junta Superior de Justicia y Gobierno» estava presidida per José Patiño, i composta per Francesc d'Ametller, Josep de Marimon, Joan d'Alós, Rafael de Cortada, Geroni de Matas i Pujol, i Salvador Prats i Matas, que actuava com a secretari. Tots ells eren catalans, excepte José Patiño. SANPERE, *Fin de la nación catalana*, ob. cit., p. 620.

Justicia y Gobierno»; assistiren a la cita Salvador Feliu de la Peña, conseller segon, en absència del conseller en cap Rafael Casanova, ferit en el transcurs del setge, el doctor Raimon Sans, conseller tercer, Francesc Antoni Vidal, mercader, conseller quart, i Josep Llaurador, notari i conseller cinquè, i sense cap mena de preàmbul se'ls assabentà de l'ordre de supressió del Consell de Cent:

«[...] *haviendo cesado por la entrada de las armas del Rey Nuestro Señor (que Dios guarde) en esa Ciudad y plaza la representación de la Ciudad, el Excelentísimo señor Mariscal duque de Berwick y Liria [...] usando de la autoridad que por Su Magestad (Dios le guarde) se le ha conferido le había encargado que ordenase y mandase a los Consejeros de dicha Ciudad que arrimasen todas las insignias, cesasen totalmente así como sus subalternos en el ejercicio de sus cargos, empleos y oficios y asimismo entregasen las llaves, libros y todo lo demás concerniente a dicha Casa de la Ciudad y sus dependencias a los señores Administradores*».⁴⁰

D'aquesta forma simple les noves autoritats borbòniques posaven fi no solament a més de cinc-cents anys d'intensa vida municipal, sinó també a una institució que transcendia de molt el marc ciutadà de Barcelona, i havia esdevingut un dels pilars bàsics a redós del qual s'havia bastit en bona part l'edifici constitucional català.⁴¹ Amb un cerimonial pràcticament calcat al portat a terme en el Consell de Cent, va ésser suprimida el mateix dia 16 de setembre la Diputació del General, amb la qual cosa els principals exponents de les institucions d'autogovern de Catalunya restaven definitivament abolits.⁴²

Advertim que en tot aquest cerimonial hi ha un fort parallelisme amb el que s'havia executat feia sis anys a Tortosa.⁴³ Tanmateix, però, deixant de banda els aspectes externs i merament formals, existeixen diferències profundes entre un i altre cas, i contràriament al que es podia esperar, en el cas de Barcelona es manté encara l'ambigüitat en la reforma institucional que hem vist aplicar en el transcurs de la guerra.

40. Transcripció parcial en PI Y ARIMÓN, ANDRÉS AVELINO, *Barcelona antigua y moderna, o descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, Barcelona, 1854, I, p. 147. Transcripció íntegra en MERCADER, *Del «Consell de Cent»...*, ob. cit., pp. 23-24, nota 26. Id., *Felip V i Catalunya...*, ob. cit., pp. 345-346, nota 26.

41. CARRERAS Y CANDI, FRANCISCO, *Hegemonía de Barcelona en Cataluña durante el siglo XV*, Barcelona, 1898, pp. 24, 44 i 52. MARAVALL CASESNOVES, JOSÉ ANTONIO, «Sobre la formación del régimen político territorial en Cataluña» a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1962, III, p. 195. SOBREQUÉS I CALLIÓ, JAUME, «L'estat català a la baixa edat mitjana: les Corts, la Generalitat i el Consell de Cent» a *Formes i Institucions del Govern de Catalunya*, Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1977, p. 43.

42. Transcrit per SANPERE, *Fin de la nación catalana*, ob. cit., pp. 621-622.

43. Cf. *supra*,

Efectivament, en lloc d'implantar directament el model institucional castellà de corregidors i regidors, tal com s'havia executat a Tortosa, s'optà per posar en funcionament un model institucional encara transitori, semblant al que s'havia aplicat a Lleida i altres poblacions des de l'any 1711.

Hauríem d'interrogar-nos sobre quines eren les raons que aconsellaven ara la continuïtat d'aquesta actuació, ja que una vegada expugnada Barcelona, deixava de tenir validesa aquella noció propagandística i de seducció del país, amb l'equívoc d'un tracte benèvol respecte a les institucions, que podia haver estat decisiu mentre durava la resistència. L'aplicació més versemblant a aquesta nova moratòria caldria cercar-la, si de cas, en les dificultats objectives que plantejava la mateixa noció de reforma institucional, i l'abast que havia de tenir aquesta reconversió en el cas de Catalunya, especialment si tenim en compte que després de set anys d'experimentació a Aragó i València, s'havien fet perfectament palpables les gravíssimes deficiències i distorsions que l'aplicació indiscriminada del model institucional castellà estava plantejant.⁴⁴

Cal tenir present, en aquest sentit, que deixant de banda les dificultats objectives d'adaptació a una realitat social i econòmica per a la qual no havien estat concebudes, les institucions castellanques presentaven des de feia molt de temps múltiples defectes de funcionament en el seu mateix lloc d'origen, i que precisament una de les primeres actuacions de Felip V en començar el seu regnat va consistir a planejar una reforma en profunditat de tota l'estructura governamental de Castella.⁴⁵ I era precisament en el terreny de l'organització municipal, basada en gran part en el sistema de regidors vitalicis i àdhuc patrimonialitzats, on les deficiències havien aparegut d'una manera més manifesta, i on s'havien plantejat les crítiques més agudes.⁴⁶ No ens ha d'estranyar, doncs, que les autoritats borbòniques prenguessin tantes precaucions en la redacció del

44. PÉREZ APARICIO, *De l'alçament maulet...*, ob. cit., pp. 111-113.

45. KAMEN, *La guerra de Sucesión...*, ob. cit., pp. 100, 102 i 122.

46. De tot el marc institucional castellà era precisament l'organització municipal, basada en el sistema de càrrecs vitalicis i àdhuc patrimonialitzats, la que mostrava unes majors deficiències en el seu funcionament. Sobre aquestes deficiències, cf. DANVILA, *El poder civil...*, ob. cit., III, pp. 290-291. COLMEIRO, MANUEL, *Elementos de derecho político y administrativo de España*, Madrid, 1865, pp. 84-85. TOMÁS Y VALIENTE, FRANCISCO, «Las ventas de oficios de regidores y la formación de oligarquías urbanas en Castilla (siglos XVII y XVIII)» a *I Jornadas de Metodología Aplicada a las Ciencias Históricas*, Santiago de Compostela, 1973, III, pp. 551-568. Id., «Opiniones de algunos clásicos españoles sobre la venta de oficios públicos» a *Filosofía y Derecho*, Universidad de Valencia, 1977, pp. 627-649. DOMÍNGUEZ ORTIZ, ANTONIO, «La venta de cargos públicos en Castilla y sus consecuencias económicas y sociales» a *Anuario de Historia Económica y Social*, Universidad de Madrid, 1970, núm. 3, pp. 105-137. Id., *La sociedad española en el siglo XVIII*, Madrid, 1955, pp. 343-344. Id., *Sociedad y estado en el siglo XVIII español*, Barcelona, 1976, p. 458. Id., *El Antiguo Régimen. Los Reyes Católicos y los Austrias*, Madrid, 1973, pp. 105-107 i 357. LALINDE ABADÍA, JESÚS, *Los medios personales de gestión del poder público en la historia de España*, Madrid, 1970, p. 84.

nou ordenament legal que s'havia d'aplicar a Catalunya, ja que si bé els objectius finals de la repressió institucional que calia imposar eren molt clars en el pensament de Felip V i dels seus consellers des de feia molts anys, i es concretaven purament i simple en l'abolició de tot el marc constitucional en què es basava la noció d'autogovern del país, en canvi el que restava en un terreny incert eren les característiques de la nova estructura institucional que calia imposar a Catalunya, que necessàriament s'havia de plantejar en termes d'experimentació, a partir de noves fórmules de govern que superessin a la vegada el marc institucional anterior, per contrari als principis de l'absolutisme monàrquic, i el model castellà, que repetidament s'havia mostrat obsolet en el seu funcionament.⁴⁷

Tanmateix, aquestes són les raons que expliquen, també, que la gestació del decret de Nova Planta es perllongués encara per espai de dos anys, i que concretament la part referida a la reorganització municipal no quedés definitivament enllestida fins a l'any 1718.⁴⁸ Amb tot, existien també d'altres raons objectives que dificultaven l'endegament de la reconversió institucional que les autoritats borbòniques estaven elaborant des de feia temps. La principal dificultat amb què hom topava era que, si bé el país havia estat derrotat per les armes, no es podia pas comptar, en canvi, amb un grau de submissió suficient —en les persones i en les institucions que romanien encara en vigor— com per poder escometre sense traves la reordenació de la societat catalana segons el model castellà. Com assenyalava el mateix Patiño, els catalans «*respetan ya los preceptos de V.M. y a la justicia, no por afecto y amor, sí por la fuerza superior de las armas*», i en conseqüència «*siempre se deve recelar de ellos aguarden coiuntura para sacudir el iugo de la justicia*».⁴⁹

Aquesta realitat explica que una de les primeres tasques realitzades per les noves autoritats després de la derrota consistís a portar a terme

47. El mateix Macanaz destacava precisament el caràcter experimental de les reformes que calia realitzar en les institucions dels diversos regnes de la Corona d'Aragó, i exposava el seu criteri que havien de servir de banc de proves per a una posterior reforma de l'estructura governamental castellana: «*Saliendo bien se pondría la misma planta en los reinos y provincias de Castilla*». Transcrit per KAMEN, *La guerra de Sucesión...*, ob. cit., p. 322. Després de la guerra, però, aquesta readaptació de les institucions castellanques no arribà a realitzar-se. DOMÍNGUEZ ORTIZ, *Sociedad y estado...*, ob. cit., p. 84.

48. Sobre el procés de gestació del decret de Nova Planta, cf. SANPERE, *Fin de la nación catalana*, op. cit., pp. 660-688. MERCADER, *La ordenación de Cataluña...*, ob. cit., pp. 257-366. Id., *Del «Consell de Cent»...*, ob. cit., 114 p. Id., *Els Capitans Generals...*, ob. cit., pp. 28-63. Id., *Felip V i Catalunya*, ob. cit., 451 p. Id., «El fin de la insaculación fernandina en los municipios y gremios catalanes». Separata del *V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. I, pp. 343-353. TORRAS I RIBÉ, JOSEP M., *Els mecanismes del poder en el municipi català durant el segle XVIII*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història (setembre de 1980), II, pp. 464-595. GAY ESCODA, *La gènesi del Decret de Nova Planta...*, ob. cit., 94 p.

49. Transcrit per SANPERE, *Fin de la nación catalana*, ob. cit., p. 671.

indagacions exhaustives sobre la situació política i social de les diverses poblacions, i especialment sobre les persones que s'havien significat en un o altre sentit durant la guerra. La documentació de la *Real Junta Suprema* permet suposar que una de les primeres preocupacions del nou règim va consistir a assegurar-se confidents per tot el país, per mitjà dels quals poder confeccionar unes llistes de desafectes i de *botiflers*, aquests darrers com a base humana en la qual fonamentar l'estructura política i administrativa del nou poder.⁵⁰ D'aquests confidents coneixem l'actuació d'alguns. Al Vendrell, per exemple, operava Josep Aimerich, felipista extremat, que ultra denunciar a les autoritats els austríacistes més notoris de la població, es dedicà després a extorsionar els seus conciutadans, i a exigir-los el pagament de fortes quantitats de diners sota l'amenaça d'acusar-los davant les autoritats de desafeccions al nou règim.⁵¹ En el cas de Reus, el clima de delacions que existia a la població en el període posterior a la derrota de 1714 ens és descrit de forma colpidora per Celdoni Vilà.⁵²

Els informes d'aquests confidents esdevenen un testimoni inapreciable per poder saber la consideració que tenien els borbònics sobre els habitants del Principat, i per adonar-nos de les dificultats amb què topaven en la recerca de persones addictes a la nova situació política. Així, per exemple, en l'informe referit a Puigcerdà, es constata que «*son pocos los sugetos de conocida fidelidad y con las demás calidades y circunstancias que se requieren*».⁵³ En el cas de Talarn, l'informe assenyala que en el «*partido de Pallás y Conca de Tremp [...] no descubre sugeto afecto [y] recurre en esta angustia a los menos notados, y más hábiles y capaces*».⁵⁴ Unes precisions encara més radicals es posen de manifest en l'informe referit a Agramunt:

«*Haviendo procurado la Junta instruirse de los moradores de aquel pueblo, no ha encontrado sugeto alguno que se haya distinguido en el Real Servicio*».⁵⁵

Això vol dir que els borbònics, en aquests primers temps, literalment no es podien fiar de ningú, i encara en una data tan tardana com l'any 1717, després ja de la promulgació del decret de Nova Planta, el capità

50. DURAN I CANYAMERES, *Catalunya sota el govern dels reis absoluts...*, ob. cit., p. 59. MERCADER, *La ordenación de Cataluña...*, ob. cit., p. 280.

51. DURAN I CANYAMERES, *Catalunya sota el govern dels reis absoluts...*, ob. cit., pp. 54-55.

52. VILA, CELDONI, *Amor al rey y a la pàtria, vinguda de Pere Joan Barceló, dit Carrasclat, en Reus, 1713-1749*, Reus, 1954, pp. 73-81. També a València, després de 1707, s'havia produït un clima semblant, amb delacions, denúncies, informes tendenciosos, etc. SIMÓ, *Valencia en la época de los corregidores...*, ob. cit., p. 25.

53. ACA, *Real Audiencia. Consultas*, reg. 129, f. 63.

54. *Ibidem*, reg. 120, f. 181-183v., 26 setembre 1716.

55. *Id.*, *Cancelleria*, reg. 6184, f. 29v.-30, 20 agost 1715.

general denunciava que tenia «*noticias sobre ser desafectos al Rey muchos de los bayles*», i reclamava l'adopció de mesures per prevenir els inconvenients d'aquesta escassa fiabilitat de les autoritats locals.⁵⁶

Aquest conjunt de circumstàncies ajuden a explicar el clima d'incertesa orgànica en què quedaren immerses les institucions municipals i territorials d'arreu de Catalunya entre 1707 i 1718. Mentre en alguns casos, com per exemple a Vilanova de Cubelles, Vic, Puigcerdà, Olot, Castellterçol, els Prats de Rei, Agramunt etc., la insaculació va ésser prohibida ràpidament, i els càrrecs quedaren congelats en les persones que el ocupaven en aquells moments, amb un règimen orgànic provisional semblant al que s'havia utilitzat anteriorment a Lleida, Barcelona i altres poblacions, a altres llocs, com a la Seu d'Urgell o a Cervera, per exemple, el procediment insaculatori va continuar en funcionament durant molt de temps, en el darrer cas fins i tot per arribar a extreure encara les autoritats de 1718, dos anys després d'haver entrat en vigor el decret de Nova Planta.⁵⁸ Les raons que provocaven aquesta desorganització institucional ens són descrites en una consulta de la *Real Junta Suprema* de l'any 1715:

«[*se ordenó*] *no se innovase cosa particular, tolerando y permitiendó aquel estilo, en interin y [h]asta que por S.M. fuese dispuesta otra cosa [...], menos en el caso que huviera algunas personas sospechosas en el Real Servicio, que entonces por via de peculiar providencia se mandó removerlas y destinar otros sugetos [h]ábiles y de fidelidad, por vía de elección durante el beneplácito, y esta misma práctica ejecutó el Sr. Duque de Bervich, sin alterar generalmente el modo antiguo practicado en los pueblos, sino solamente en aquellos en los quales se [h]a reconocido ser necesario y de precisa urgencia el mudarlos [...]. El uso de esta práctica no [h]aze renazer aquellos privilegios perdidos, sino que induce una nueva gracia interina por via de providencia, mientras se ignora qual será la Real Mente de S. Magd. en la nueva forma, que por punto fixo y general, será servido mandar que se practique en toda Catalunya*».⁵⁹

En aquesta darrera frase es fa ben palès que en aquell moment encara no existia un criteri definitiu per part dels borbònics sobre com calia reorganitzar la governació del Principat. A partir d'aquesta noció no ens ha d'estranyar, doncs, que en l'actuació d'aquests anys apareguin encara contradiccions flagrants en les diverses normes de

56. Id., *Real Audiencia. Villetes*, reg. 361, f. 205v.-206, 31 febrer 1717.

57. Id., *Acordadas*, reg. 1, f. 20-21, 54, 61 i 62; reg. 2, s.f.; reg. 3, f. 76v.-77.

58. A la Seu d'Urgell la darrera extracció va ésser feta el 31 de desembre de 1716, per a entrar en vigor l'any 1717 (AMSU, *Ayuntamientos 1715-1731*, f. 77v.). A Cervera, el 27 de desembre de 1717, encara s'elegiren per insaculació els paers de l'any 1718 (AMC, *Ayuntamientos 1715-1736*, f. 61).

59. ACA, *Cancelleria*, reg. 6183, f. 61v.-62v., 21 gener 1715.

govern. Per exemple, ens trobem que l'any 1715 el marquès de Castel-Rodrigo, recentment nomenat capità general de Catalunya, decretava l'abolició de tots els privilegis municipals en vigor, i molt especialment el sistema electoral per insaculació.⁶⁰ En canvi, en el transcurs d'aquest mateix any 1715 tant el cavaller d'Asfeld, que havia protagonitzat anteriorment la repressió contra Xàtiva, com el mateix rei Lluís XIV de França, proposaven a Felip V la conservació intacta del sistema municipal de l'illa de Mallorca, incloent-hi, naturalment, el procediment insaculatori.⁶¹

A l'empara d'aquestes contradiccions, foren moltes les poblacions catalanes que intentaren acudir directament al rei per tal d'obtenir la confirmació dels seus privilegis. En el cas d'Igualada, per exemple, el municipi va trametre especialment a Madrid el canonge Gaspar Rovira amb l'encàrrec de gestionar que fossin conservats «los privilegis, prerrogatives y exempcions que té otorgats y concedits per los Reys».⁶² També en el cas de Girona es va portar a terme una petició en el mateix sentit.⁶³ Naturalment que hi havia d'altres poblacions, com Cervera i Berga, per exemple, que no es deturaven pas a demanar únicament la conservació dels privilegis tradicionals, sinó que emparats en la seva pretesa fidelitat a Felip V durant la guerra, les seves demandes eren molt més ambicioses: títols honorífics, ús d'armes per als seus habitants, noves fires i mercats, etc., en el cas de Berga;⁶⁴ creació de ciutadans honrats, exempció de contribucions i allotjaments, facultat de batre moneda, etc. en el cas de Cervera.⁶⁵

Davant d'aquestes peticions, la monarquia va mostrar-se irreductible respecte de qualsevol intent de conservació dels privilegis tradicionals o de retorn al sistema electoral per insaculació. La resolució de les demandes fetes per Cervera i Berga són perfectament il·lustratives de quins eren els interessos finals de les noves autoritats respecte a la futura organització del municipi català. Efectivament, mentre que la Reial Audiència accedeix a moltes de les gràcies demanades, en canvi, la negativa a conservar els privilegis municipals anteriors és radical:

60. BRUGUERA, MATEO, *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña de 1713 y 1714*, Barcelona, 1871-1872, II, p. 437.

61. SANPERE, *Fin de la nación catalana*, ob. cit., pp. 616-617.

62. AMI, *Registre 1712-1730*, any 1714, f. 12, 1 novembre 1714. Cf. també SEGURA, JOAN, *Història d'Igualada*, Barcelona, 1907-1908, I, p. 576. MERCADER, JUAN, «Los comienzos de la planta corregimental en las comarcas del Penedès y Conca d'Odena» a *Actas y Comunicaciones de la I Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedès y Conca d'Odena*, Martorell, 1950, p. 82.

63. GRAHIT Y PAPELL, EMILIO, «Gerona durante la guerra de Sucesión» a *Revista de Gerona*, tomo 20 (gener-juny 1895), p. 240.

64. ACA, *Real Audiencia. Consultas*, reg. 124, f. 242-246, 19 novembre 1717. Cf. també VILARDAGA Y CAÑELLAS, JACINTO, *Historia de Berga y breves noticias de su comarca, desde los tiempos primitivos hasta nuestros días*, Barcelona, 1890, pp. 293-297.

65. ACA, *Real Audiencia. Consultas*, reg. 121, f. 71v.-80, 11 desembre 1716. DURAN I SANPERE, AGUSTÍ, *Felip V i la ciutat de Cervera*, Barcelona, 1963, p. 52.

«Es de parecer esta Real Audiencia se deve denegar a esta ciudad [de Cervera] todo lo que propone y suplica en este capítulo, por ser absolutamente opuesto a lo resuelto por Su Magestad en el Real Decreto y despacho de 16 de Henero de este año».⁶⁶

Aquesta invocació a les clàusules contingudes en el Decret de Nova Planta assenyala sense dubtes que s'havia clos definitivament l'etapa d'incertesa i de provisionalitat institucional que s'havia perllongat des de l'any 1707, i que hom s'apressava ja a bastir el nou edifici governamental borbònic que tindrà una vigència secular sobre Catalunya. Aquesta demora en la implantació de la nova organització municipal esdevé també, però, l'indici més fidedigne de la transcendència que les noves autoritats atribuïen a la governació local. Efectivament, les institucions municipals resumien en el seu si tres característiques decisives per al bon èxit de la nova estructura de poder que hom pretenia imposar a Catalunya: eren una anella fonamental dintre de l'escala jeràrquica de comunicació entre governants i governats, es presentaven com l'única xarxa de govern coherent que afectava la generalitat del país i dels seus habitants, i estava destinada a jugar un paper cabdal com a expressió de la realitat sociològica de cada població, amb tot el que això pressuposava per a la fonamentació social i econòmica del nou règim.

No ens ha d'estranyar, doncs, que els articles destinats a regular el funcionament del municipi acaparessin més d'un terç de l'articulat total de la Nova Planta, i que encara, malgrat aquesta atenció preferent que se li donà en el decret, requerís per a la seva organització definitiva la promulgació de dues altres lleis específiques, la primera el 6 de juliol de 1717, destinada a la generalitat de les poblacions del Principat, el «*Reglamento dispuesto para el régimen de todas las villas y lugares no cabezas de Corregimiento*», i la segona el 13 d'octubre de 1718, que afectava només Barcelona i les altres poblacions caps de corregiment, la «*Real cédula instructoria para el gobierno económico de los regimientos de la Ciudad de Barcelona y demás cabezas de Corregimiento del Principado de Cataluña*».⁶⁷ La valoració del contingut d'aquesta legislació, la

66. ACA, *Real Audiencia. Consultas*, reg. 121, f. 73v.-74, 11 desembre 1716.

67. El decret de Nova Planta va ésser promulgat el 16 de gener de 1716. N'existeix una còpia manuscrita a ACA, *Real Audiencia. Acordadas*, reg. 6, f. 1-11. El text fou profusament editat, tant en el transcurs del mateix segle XVIII com posteriorment. Pot trobar-se a la *Novísima recopilación...*, ob. cit., llibre V, títol IX, llei I. VIVES Y CEBRIÀ, PEDRO NOLASCO, *Usajes y otros derechos de Cataluña, conocidos en general con el nombre de Constituciones*, Barcelona, 1832, I, pp. 84-100. CAMPS I ARBOIX, *El Decret de Nova Planta*, ob. cit., pp. 46-58. SOBREQÜÉS I CALLIÓ, JAUME, *L'Onze de Setembre i Catalunya*, Barcelona, 1976, pp. 101-109. Entre les diverses edicions sol haver-hi algunes discrepàncies en la numeració de l'articulat. Tanmateix, però, l'edició comunament utilitzada és la de SANMARTÍ, que a més del decret conté tota la legislació complementària, el Reglament de 1717, la Reial Cèdula de 1718, i la normativa posterior dictada al llarg del segle XVIII (*Colección de órdenes relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña*, Lérida, 1805, 384 p.).

seva comparació amb l'ordenament institucional anterior, i el seu funcionament al llarg de tot el segle XVIII, tanmateix, formen part ja d'un altre tema d'estudi.⁶⁸

Conclusió

Respecte a la nova ordenació institucional imposada per Felip V a Catalunya, al decret de Nova Planta i a la legislació complementària referida als municipis, hom sol coincidir a ressaltar que, en comparació amb el que s'havia actuat a València i Aragó, es tractava d'una reforma institucional reflexiva i madura, sotmesa a un laboriós procés de gestació.⁶⁹ En aquest article hem pogut advertir que en el període que va des de la batalla d'Almansa, l'any 1707, fins a la definitiva implantació del decret de Nova Planta, l'any 1716, són diversos els factors, sovint coadjuvants, que condicionen orientacions canviants en els projectes de reforma institucional referida als municipis, bé que ha quedat clar també que existia un considerable contrast entre els dubtes en l'actuació sobre el terreny en les diverses contrades catalanes i l'objectiu final de la repressió institucional, que des de l'origen sembla haver estat perfectament clar i invariable en el pensament de Felip V.

Del contrast entre aquestes dues realitats, que enfronten els principis teòrics amb l'escaiença de la seva aplicació pràctica, podem veure que en cadascuna de les etapes de la guerra les raons de la moratòria en la reforma institucional que s'havia d'aplicar a Catalunya eren diverses. Si en una primera etapa hem pogut valorar la incidència que l'adscripció a diferents fronts de la guerra tingué sobre el tracte institucional dispensat a Tortosa o Lleida, i com després l'equívoc de la conservació de les institucions és utilitzat com a arma de seducció política, en canvi, resulta sorprenent que una vegada consumada la derrota catalana aquesta moratòria institucional es faci extensiva fins i tot en el cas del municipi de Barcelona, on en lloc d'implantar el model de l'ajuntament castellà de corregidor i regidors, es posà en funcionament un règim encara provisional.

Certament que es fa difícil expressar un diagnòstic definitiu sobre aquest comportament, sovint contradictori. Tanmateix, però, es fa pales en tot aquest procés que una cosa era la destrucció de l'ordenament institucional anterior, i una altra de molt diferent l'edificació d'una nova estructura governamental que assolís el doble objectiu de

68. Concretament, aquests són els temes que he desenvolupat a la meua tesi doctoral: *Els mecanismes del poder en el municipi català durant el segle XVIII*, ob. cit. passim.

69. SOLDEVILA, FERRAN, *Història de Catalunya*, ob. cit., p. 1179. MERCADER, *La ordenació de Catalunya...*, ob. cit., p. 261. CAMPS I ARBOIX, *El Decret de Nova Planta*, ob. cit., p. 25.

trencament respecte a la legalitat tradicional, i a la vegada imposés el model institucional castellà, però reformat dels múltiples defectes de funcionament que hom li atribuïa, documentats des de feia molts anys. En definitiva, calia actuar a Catalunya de manera experimental, i aquesta va ésser precisament la consideració que tingué per als contemporanis, i àdhuc per als autors posteriors, l'ordenació legal imposada a Catalunya pel decret de Nova Planta.⁷⁰

70. SOLDEVILA, per exemple, considerava la Nova Planta com un «règim a part», diferenciat i fins a cert punt original respecte a la resta d'ordenaments legals vigents a l'època (*Història de Catalunya, ob. cit.*, p. 1187). Aquesta mateixa consideració era utilitzada, per exemple, l'any 1809, en la «Consulta al País», en la qual Catalunya era considerada com «una província de fuero privilegiado», juntament amb les províncies basques. Cf. ARTOLA, MIGUEL, *Los orígenes de la España contemporánea*, Madrid, 1959, II, p. 409.